

Thorbeckelezing door Prof. dr. M.J.W. van Twist (EUR/NSOB)
19 november 2013
Zwolle

Privatisering als achterhoedegevecht? Berichten vanuit de frontlijn

Privatisering is een achterhaald idee. De hooggespannen verwachtingen rond privatisering zijn niet uitgekomen. En als het dan echt misloopt wordt de overheid er op aangesproken en moet de belastingbetaler bijspringen.

Dat is kort gezegd het oordeel van Roel Kuiper, die als voorzitter van de Parlementaire Onderzoekscommissie 'Privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten' zonder twijfel weet waar hij het over heeft. Commerciële overwegingen hebben volgens hem publieke belangen verdrongen. Bovendien hebben privatiseringen patronen van publieke zeggenschap ontregeld, op een wijze die de spreekwoordelijke kloof tussen burgers en bestuur alleen maar vergroot. Wil Nederland sterker uit de crisis komen dan moet de overheid volgens hem politieke zeggenschap niet opgeven via privatisering, maar juist herstellen.

Kuiper staat in die opvatting bepaald niet alleen. Anderen hem dit voorgezegd. Jaren geleden al. Denk bijvoorbeeld nog eens terug aan Jan Marijnissen die zich al in 2004 beklaagde over privatisering, onder de vlag van 'Nederland Fraudeland'. Of roep nog eens het boek 'Niemand regeert' van Marc Chavannes uit 2009 in herinnering, dat als ondertitel draagt: 'De privatisering van de Nederlandse politiek'. En bekend is natuurlijk ook de even volhardende als op zeker moment weinig verrassende bezorgdheid van Herman Tjeenk Willink. Die gaat terug tot de begintijd van het privatiseringsbeleid, maar vindt ook nu nog regelmatig een weg naar het podium en het publiek debat. Zie bijvoorbeeld zijn Bart Tromplezing van 30 oktober jl. die de titel draagt: 'De Verwaarloosde Staat'. Privatisering wordt daarin gekwalificeerd als een foute 'vluchtroute' die poogt de problemen van de ontzuiling te beheersen maar uiteindelijk slechts de democratische rechtstaat ondermijnt.

Binnen de spraakmakende elite – om een kwalificatie van Tjeenk Willink te gebruiken – bestaat inmiddels een breed gedragen huiver ten opzichte van privatisering. Lees maar na in het rapport dat onder voorzitterschap van Kuiper tot stand kwam, via een commissie die zeer brede vertegenwoordiging kent uit alle politieke geledingen in de Eerste Kamer. Die huiver valt ook af te lezen uit het feit dat de minister van Financiën in oktober van dit jaar nog heeft laten weten dat de energiebedrijven Gasunie en TenneT niet naar de beurs mogen. Ook voor andere staatsdeelnemingen zoals luchthaven Schiphol, het Havenbedrijf Rotterdam en de Nederlandse Spoorwegen is privatisering door het kabinet ondubbelzinnig uitgesloten. De komende periode staan alleen banken en verzekeraars als ABN AMRO en ASR en SNS Reaal nog op de rol, waarvan al bij nationalisatie besloten is dat ze op enig moment terugkeren naar de markt. Blijft over de Staatsloterij en Holland Casino, waarvan inderdaad verkoop overwogen wordt. Maar dat zijn nu net weer niet de privatiseringen waarvoor collega Kuiper zo bang is -vermoed ik- als hij spreekt over ontregeling van publieke zeggenschap of over aantasting van de bestaansvoorwaarden van onze politieke gemeenschap.

In die zin zouden we de wens om een hernieuwd debat te voeren over privatisering kunnen kwalificeren als een achterhoede gevecht zonder veel maatschappelijke betekenis. Zeker, wie niet wil leren van de geschiedenis is gedoemd de fouten uit het verleden te herhalen. Maar de vraag is voor wie dat risico nu dan geldt. Zelf acht ik de kans op herhaling in ieder geval niet zo groot.

Dat is evenwel slechts een terzijde bij het punt dat ik hier eigenlijk maken wil. Namelijk dat privatisering in onze tijd helemaal niet van bovenaf vorm krijgt, als beleidsambitie van de overheid, maar juist van onderop wordt ingezet, als een nauwelijks nog te stoppen beweging ingezet vanuit burgers en bedrijven zelf.

Bij privatisering denken doorgaans aan het overdragen van taken door de overheid aan de markt. Een belangrijk kenmerk is dat het gebeurt op initiatief van de overheid zelf en dus een politieke keuze is. Om het anders te zeggen: niet het particulier initiatief van bedrijven of burgers maar de beleidsambities van de overheid vormen hier de drijvende kracht achter de beweging. De private uitvoering krijgt vorm door politieke wilsvorming.

Het initiatief voor de grensverschuiving tussen publiek en privaat ligt in onze tijd evenwel vooral bij burgers en bedrijven, die op eigen gelegenheid het domein betreden waar de overheid op dat moment (ook nog) actief is. Ongevraagd en op eigen voorwaarden. Soms naast activiteiten van de overheid, maar vaak ook met verdringing van en in concurrentie met het overheidsaanbod. Ze doen dat overigens niet (alleen) uit naastenliefde, maar ook omdat ze er zelf (financieel) voordeel in zien. Het gaat om initiatieven die zich doorgaans kenmerken door een zeker ondernemerschap. Ze kunnen hierdoor ook uitgroeien tot volwaardige ondernemingen, die vanuit een sociale ambitie wel degelijk volop in de markt meedoen en concurreren met regulier aanbod. Dat kan bestaand aanbod van de bedrijven zijn, maar minstens zo vaak ook dat van de overheid.

Particulier initiatief in deze betekenis, die de vorm kan aannemen van actief burgerschap en sociaal ondernemerschap is natuurlijk alles behalve nieuw. Wat wel 'nieuw' is aan dergelijke initiatieven is dat ze steeds vaker en steeds indringender een vorm van vervanging of concurrentie worden voor wat de overheid doet. Actieve burgers en sociaal ondernemers dringen zogezegd het domein van de productie van publieke waarde binnen, op hun eigen voorwaarden en met hun eigen motieven. Privatisering, maar dan van onderop.

U dacht het al: het gaat hier vast over wat in het beleidsjargon inmiddels doorgaat voor 'de participatiesamenleving'. En dat is juist. De participatiesamenleving is alom aanwezig, en dan niet omdat het zo een leuke en aantrekkelijke beleids optie is die door het kabinet is afgekondigd en daarmee de zegen van Den Haag verdient. Het gebeurt gewoon.

Dat kantelt ook het gesprek erover: van een voorbeschouwing op iets dat er mogelijk aan zit te komen – maar ook te stoppen is -, naar een gesprek over wat te doen met wat inmiddels op allerlei plaatsen werkelijkheid is. Niet 'is dat wat voor ons', maar 'hoe gebeurt het hier?' Van 'zou het kunnen', naar 'wat doen we ermee?' Want hoewel er ontegenzeggelijk kansen verbonden zijn aan particulier initiatief en sociaal ondernemerschap moeten we natuurlijk ook niet blind zijn voor de gevaren van dit soort 'privatisering van onderop'. Een al te groot vertrouwen in eigen kracht en zelfredzaamheid kan leiden tot uitsluiting van mensen die steun van de overheid juist het hardst nodig hebben. Voorkomen moet worden dat de 'doe-het-zelf'-participatiesamenleving een verweesde 'zoek-het-zelf-maar-uit'-samenleving wordt.

In die zin verdient het debat over privatisering zeker een nieuwe impuls. Niet vanwege het gevaar is dat politieke operaties uit het verleden een ondoordacht vervolg krijgen. Maar omdat burgers en bedrijven echt niet wachten tot de politiek klaar is voor een volgende stap

en ondertussen van onderop al gewoon een volgende privatiseringsbeweging in gang hebben gezet.